

türkiye ekonomi politikaları araştırma vakfı

MAĞRİP'TEN MISIR'A İSYAN VE BAŞKALDIRI Arap Sokakları Saraylardan Ne İstiyor?

H. Ekrem Cunedioğlu
Araştırmacı

Ömer Fazlıoğlu
Araştırmacı

Ü. Barış Urhan
Araştırmacı

TEPAV Değerlendirme Notu
Şubat 2011

Mağrip'ten Mısır'a İsyan ve Başkaldırı: Arap Sokakları Saraylardan Ne İstiyor?

Mağrip'te başlayan, Mısır'a sıçrayan ve siyasi etkileri tüm Orta Doğu'da hissedilen isyan ve başkaldırı dalgası, Arap saraylarının otoriter liderlerinin on yıllardır süren yönetimlerini sarsıyor. Bugünlerde; on yıllardır, itaat eden Arap sokaklarının neden saraylara isyan ettiğini anlamaya çalışıyoruz. Bizce geleneksel kitle hareketi yazınından; "görelî yoksunluk" –*relative deprivation*- teorisi, Arap sokaklarında süren isyan ve başkaldırlara ilişkin açıklayıcı bir çerçeve sunuyor. Bu değerlendirme notu; Arap sokaklarının saraylara karşı isyan ve başkaldırı şeklinde sürdürdüğü kitle hareketlerinin neden bugün başladığını ve görelî olarak neden etkili olduğuna dair sosyal ve ekonomik verilere dayalı mütevazı bir analitik katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Hayal kırıklığı yaratmamak adına baştan uyaralım: Bu değerlendirme notu; realist bir perspektiften Orta Doğu'da başat aktörlerin politikalarına dair iddialı uzun erimli analizler içermemektedir. Yine benzer bir şekilde; Türkiye'yi evrenin merkezine koyup, bu başkaldırı dalgasının temel motivasyonun "model ülke Türkiye"ler yaratmak olduğunu da ileri sürmeyecektir.

Görelî Yoksunluk Çerçevesinde Kitle Hareketi, İsyan ve Başkaldırı

Mağrip'ten Mısır'a yayılan isyan ve başkaldırı dalgasını görelî yoksunluk kaynaklı bir tür kitle hareketi olarak nitelemek yerinde olacaktır. Kitle hareketlerini sosyal psikoloji odaklı açıklayan görelî yoksunluk teorisi, birey veya grupların gelecek tahayyüllerinin konusu olan edinimlerden mutlak yoksunluktan ziyade, diğer birey veya gruplara kıyasla yoksunluk algısını ifade etmektedir. Görelî yoksunluğun teorisyenlerinden Gurr'a göre; yoksunluk duygusu, insanın beklentileri ve olanakları arasındaki uçurumun bilincine varmasıyla gelişmektedir.¹ Anlaşılan Mağrip ve Mısır'ın işsiz ve mutsuz Arap sokakları, Arap saraylarını çağımızın yaşam imkânları setine ulaşmalarının önündeki engel olarak görmektedir.

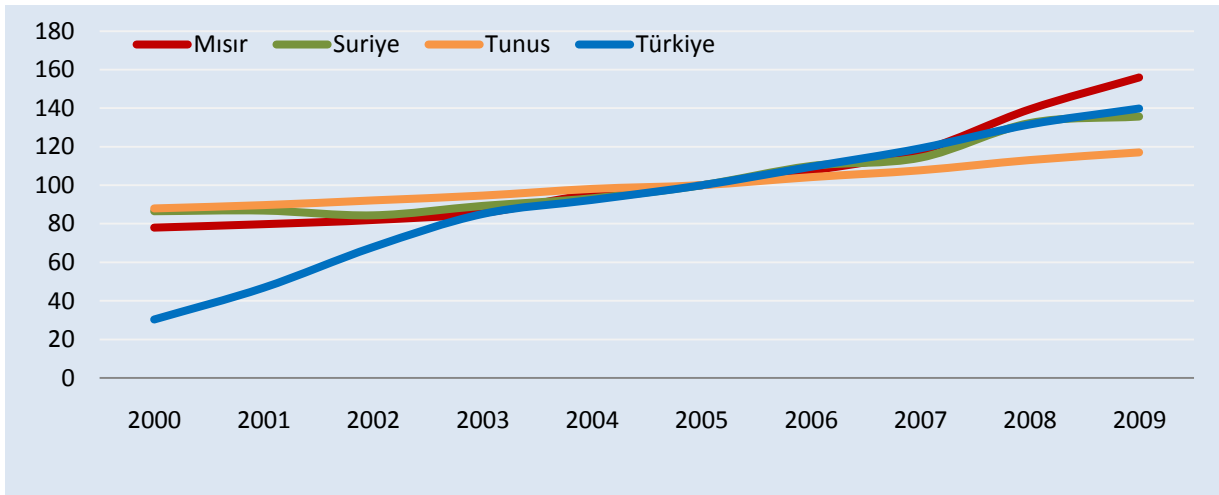
-
- H. Ekrem Cunedioğlu, TEPAV Araştırmacısı,
<http://www.tepav.org.tr/tr/ekibimiz/s/1175/H.+Ekrem+Cunedioğlu>
 - Ü. Barış Urhan, TEPAV Araştırmacısı,
<http://www.tepav.org.tr/tr/ekibimiz/s/1115/U.+Baris+Urhan>

¹ Gurr, Ted, *Why Men Rebel*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1970

Arap Sokağında Başkaldırının Ekonomik Sebepleri

Arap sokaklarında süregelen isyanın sebeplerine dair yazılanlara bakıldığında; işsizlik, enflasyon, demografik faktörler gibi bir dizi sosyal ve ekonomik belirleyiciden bahsedilmektedir. Bu değerlendirme notunda, bu belirleyicilerden olağan şüpheli konumunda olan verilerin isyan dalgasını açıklama gücüne dair bazı tespitlerde bulunulacaktır. Böylesi etkili bir kitle hareketi silsilesini açıklamak adına bizde olağan şüpheli durumunda olan tüketici fiyatları ve işsizlikle ilgili verileri yıllar bazında inceledik.

Şekil 1. Tüketici Fiyatları Endeksi, 2005 = 100

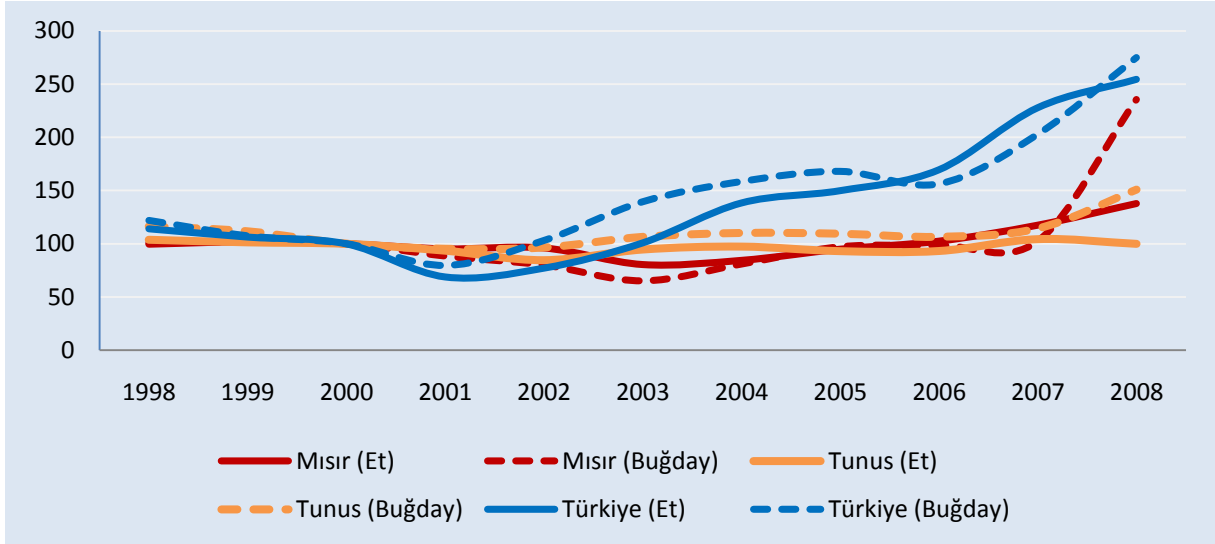
Kaynak: Economist Intelligence Unit

Şekil 1’de gösterilen tüketici fiyatlarının yıllık hareketlerine bakıldığında, Tunus’taki isyanın başlamasında tüketici fiyatlarının önemli bir rolü olduğu iddiası zayıflamaktadır. Bu grafikte dikkati çeken bir diğer nokta, 2007-2009 döneminde Mısır’da yaşanan %32.4’lük enflasyon oranıdır. Fiyat artışları, Mısır için önemli bir sorun teşkil ediyorsa da; aynı dönemde Tunus’ta görülen %8.6 oranında görece düşük enflasyon oranı, fiyat hareketlerinin isyan silsilesinin ardında yatan olağan şüpheliler arasındaki yerini arka sıralara atmaktadır.

Genel enflasyon göstergesinin yanı sıra özellikle 2008 yılı sonrasında temel gıda fiyatlarındaki önemli artışların Mısır ve Mağrip’teki sosyal patlamada önemli rol oynadığı düşünülmektedir. Et ve buğday fiyatlarındaki hareketliliği gösteren Şekil 2’den anlaşılacağı üzere bu tez de aslında verilerle desteklenmemektedir. Gıda fiyatlarında küresel bir artış olduğu gerçektir. Fakat et ve buğday fiyatlarında Türkiye’deki artışın,

Mısır ve Tunus'tan daha yüksek olması, bu hipotezin de isyan silsilesini tek başına açıklayamayacağını göstermektedir.

Şekil 2. Buğday ve Et için Üretici Fiyat Endeksleri, 2000 = 100

Kaynak: Dünya Gıda Örgütü

İsyan dalgasını açıklamak için kullanılan diğer bir olağan şüpheli veri işsizlik oranı, özellikle de genç işsizliğidir. Toplam kayıtlı işsizlik verisi incelendiğinde isyan silsilesinin sürdüğü tüm ülkelerde yapısal bir işsizlik sorunu olduğu görülmektedir. İşsizlik oranının 2001-2009 dönemi yıllık ortalama değişimine bakıldığında; Mısır'da %0.86, Suriye'de %0.52 ve Türkiye'de %9.58 ortalama artış görülürken; Tunus'ta %2.31 ortalama azalma görülmektedir. İşsizlik verilerinin, "İsyan neden şimdi başladı?" sorusuna cevap veremediği aşikârdır.

Öte yandan genç işsizliğinin, Arap sokağında süregelen isyanlar açısından daha açıklayıcı olduğunu görüyoruz. 29 yaş altı işsizlerin toplam işsizlik içindeki payını gösteren Tablo 1'e bakıldığında, %88.7 ile Mısır'ın başı çektiği görülmektedir. İsyan dalgasına dair yayınlanan görüntülerde gençlerin bu kitle hareketinin itici gücü olduğu da hesaba katıldığında; yüksek oranlarda genç işsizliğinin, isyan dalgasını açıklayan iktisadi veriler arasında en güçlüsü olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Tablo 1. İşgücü Piyasası Anketlerine Göre Gençlerin Toplam Kayıtlı İşsizlik İçindeki Payı

	15-19	20-24	25-29	15-29	Toplam İşsiz(bin kişi)	Toplam İşsizlik (2009)
Mısır(2007)	15.42%	47.46%	25.81%	88.69%	2135.20	9.40%
Suriye(2007)	19.20%	37.66%	22.45%	79.31%	454.80	8.50%
Tunus(2005)	13.92%	28.41%	27.14%	69.47%	486.40	12.63%
Türkiye(2008)	12.64%	21.72%	20.11%	54.46%	2611.00	14.05%

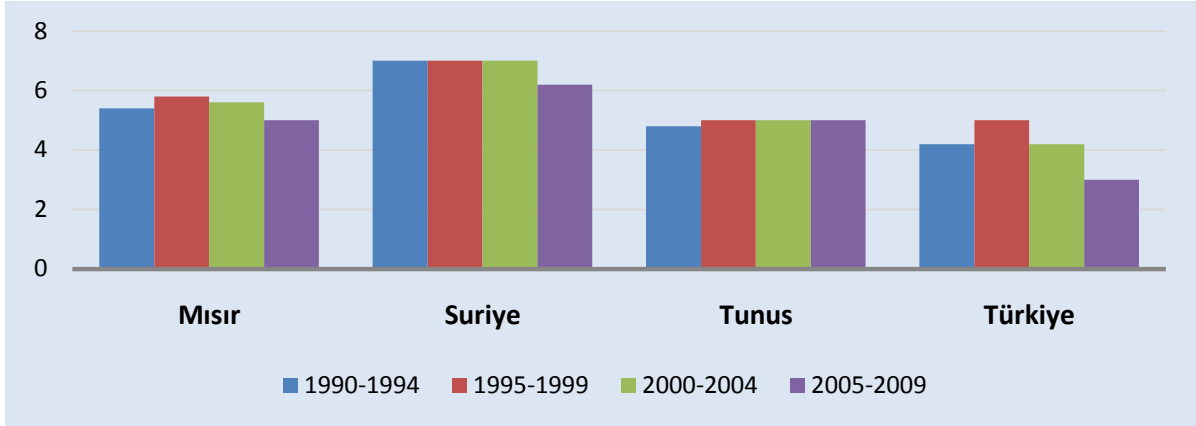
Kaynak: ILO, EIU

Mağrip ve Mısır'da yaşanan isyan dalgasının arkasındaki ekonomik dinamikler incelendiğinde; olağan şüpheli konumunda olan veriler arasında sadece yüksek genç işsizliğinin açıklayıcı gücü olabileceğini görüyoruz. Yüksek oranda genç işsizliği ve artan temel gıda fiyatları, Arap sokaklarında yaşanan başkaldırı dalgası için elverişli bir ortam sağlamışsa da; aynı dönemde Türkiye gibi siyasi olarak istikrarlı ülkelerde de benzer ekonomik sorunlar reel olarak daha büyük oranlarda sürmekteydi. Bu nedenle bu isyanı sadece ekonomik dinamiklerle açıklamanın mümkün olmadığını düşünüyoruz.

İsyan Dalgasının Sebebi Arap Saraylarının Baskıcı Yönetimi Olabilir Mi?

İktisadi temelli açıklamaların yanı sıra söz konusu rejimlerin otoriter ve baskıcı eğilimlerinin de başkaldırı dalgasını tetiklediği yönünde görüşler dile getirilmektedir. Demokratikleşme yazınında sıkça başvurulan endekslerden olan Freedom House veri setinde; ülkeler özgürlükler açısından 1 (tamamen özgür) ve 7 (baskıcı) arasında notlandırılır. Bu endeksin yıllar içerisindeki seyri karşılaştırmalı olarak incelendiğinde, isyan dalgasının salt baskıcı rejimler kaynaklı olduğunu ileri sürmek son derece güçtür.

Şekil 3. Özgürlük Endeksi, 1990-2009

Kaynak: Freedom House

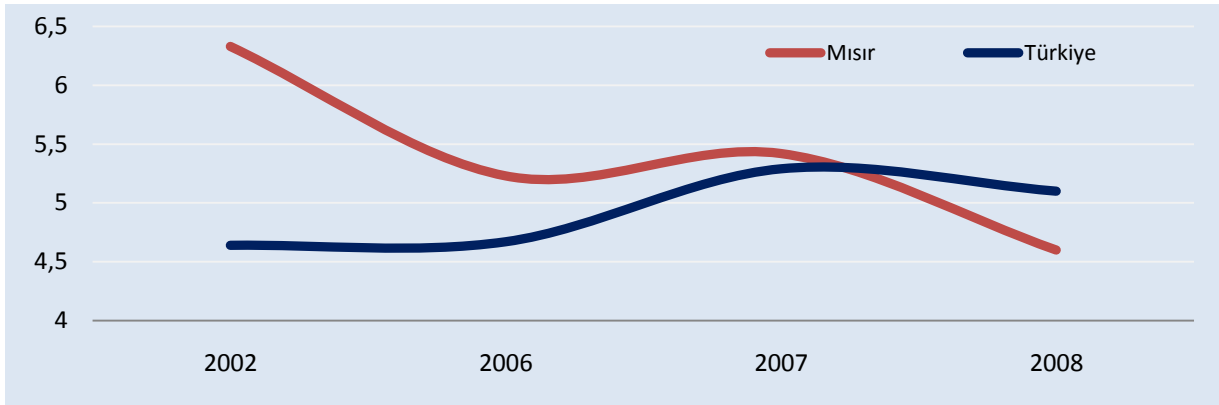
Şekil 3'ten görülebileceği üzere, 1990 – 2009 yılları arasında Tunus'ta sivil ve siyasi özgürlükler konusunda herhangi bir değişiklik yaşanmazken, özellikle Mısır'da sivil özgürlükler az da olsa gelişmiştir. Şekil 3'ten görüleceği üzere, Arap sokaklarında süren başkaldırı, Arap saraylarının baskıcı yönetimleri ile açıklanamaz.

Bizce İsyanın Temel Sebebi Arap Sokaklarının Mutsuzluğudur

Görelî yoksunluk teorisinin temel esaslarını hatırlarsak; hükümetler, vatandaşlarının gelecek tahayyülleri ve olanakları arasındaki farka ilişkin beklentileri yönetebildiği ölçüde toplumda mutluluğu tesis edebilirler. Algı anketlerinin sonuçları ışığında Veenhoven tarafından geliştirilen mutluluk endeksi², genel olarak 2007 yılı sonrasında insanların yaşam algısında kötüleşme olduğunu göstermektedir. Veenhoven'in sonuçları ışığında mutluluk endeksini geliştirdiği anketin yaşam algısına dair sorusu, özellikle Mısır'da insanların mutluluk seviyesinde 2007 yılı sonrasında görelî yoksunlukların kaynaklı bir düşüş olduğunu göstermektedir.

² R. Veenhoven, World Database of Happiness, collection Happiness in Nations, Overview of happiness surveys. <http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl>

Şekil 4. Yaşamdan Memnuniyet Endeksi

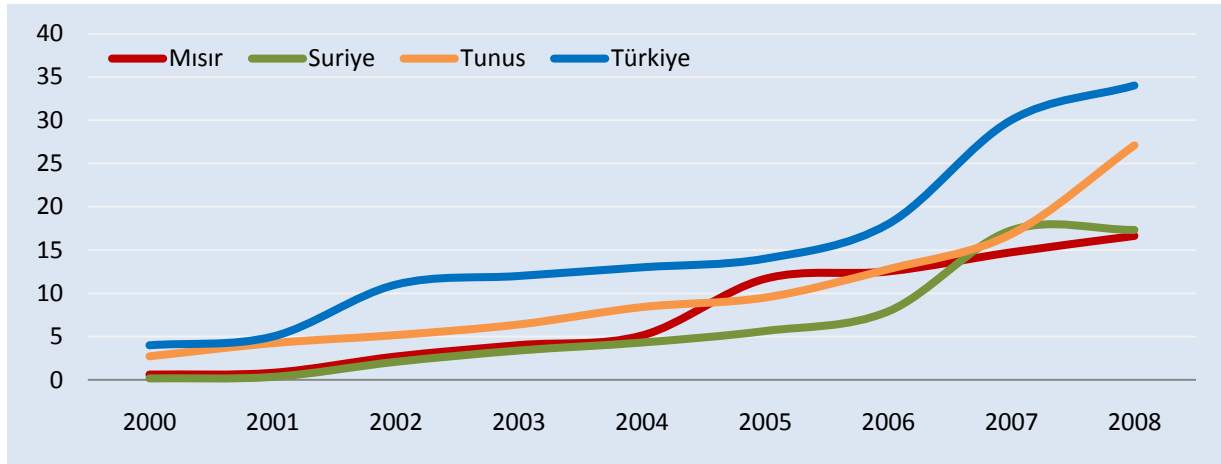
Kaynak: World Database of Happiness, <http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl>

Anketin ilgili yaşam algısına ilişkin sorusu şu şekildedir: “Skalada, mümkün olan en iyi yaşam 10 ve olabilecek en kötü yaşam 1 olarak ifade edilmiştir. Mevcut yaşantınızı skalada nereye yerleştirirsiniz?”. Şekil 4’te görüldüğü üzere, Mısır’da insanların mutluluk seviyesi, 2002 yılından sonra hızla düşmektedir. 2002 yılında Mısır’da insanlar kendilerini mutluluk merdiveninde ortalama olarak 6.33 seviyesinde ifade ederken, 2006 yılında bu oran 5.23’e ve 2008 yılında 4.6 seviyesine düşmüştür. Peki, Mısır’da yaşayan insanların mutluluk seviyeleri ve yaşam algıları 2002 yılından sonra neden kötüleşmiştir? Bizce bu Arap sokaklarının mutsuzlaşmasında, görelî yoksunlukları hakkında giderek daha fazla farkındalık geliştirmelerinin önemli bir rolü vardır. Anlaşılan, Arap sokakları, sarayların baskıcı ve kötü yönetimlerini kendi gelecek tahayyüllerinin önünde engel olarak görmeye başlamıştır. Şekil 4’te görüldüğü üzere, Türkiye’nin AB üyelik müzakerelerinin başladığı 2005 yılı sonrasında, Türk insanının yaşam algısı ve mutluluk seviyesinde gözle görülür bir iyileşme yaşanmıştır. Bizce, 2005 sonrasında Türkiye’de yaşamdan memnuniyeti konusundaki artış büyük oranda AB sürecinin heyecanı ile insanların gelecek beklentilerinin olumlu yönde değişmesiyle ilişkilidir.

İsyanı Sosyal Küreselleşme ve Sosyal Ağlar mı Tetikledi?

Günümüzün teknolojik oyuncakları ve sosyal ağların gelişmesi sonucunda, sosyal küreselleşme kitle hareketleri için belki de en önemli mobilizasyon mekanizması haline gelmiştir. İnternet ve sosyal ağların, görelî yoksunluk konusunda farkındalık yaratma işlevi göz önünde bulundurulduğunda; Mağrip ve Mısır’da sosyal küreselleşmenin etkilerinin incelenmesi daha da önemli hale gelmektedir.

Şekil 5. İnternet Kullanıcıları (100 Kişi Başına)

Kaynak: World Development Indicators

2002 yılında Mısır'da her yüz kişiden yalnızca 2.7'si internet kullanıyorken; 2008 yılında her yüz kişiden 16.7 kişi internet kullanmaktadır. Tunus'ta ise; bu rakam 2002 yılında 5.1 iken 2008 yılında 27.1 seviyesine yükselmiştir.

Tablo 2'den görüldüğü üzere, Mısır'da yaklaşık 17 milyon internet kullanıcısından yaklaşık 4 milyon kişi sosyal platform alanı "Facebook" kullanmaktadır. Tunus'ta ise 3,6 milyon internet kullanıcısının %15.8'i; yani yaklaşık 1.67 milyon kişi Facebook kullanmaktadır.

Tablo 2. Sosyal Medya Kullanımı, 2010

	İnternet Kullanıcısı Sayısı	Kullanım Oranı (%)	Facebook Kullanıcısı Sayısı	Kullanım Oranı (%)
Ürdün	1,741,900	27.2	1,061,080	16.6
Suriye	3,935,000	17.7	30,000	0.1
Mısır	17,060,000	21.2	4,077,520	5.1
Tunus	3,600,000	34.0	1,671,840	15.8
Fas	10,442,500	33.4	2,085,280	6.6
Türkiye	35,000,000	45.0	23,516,140	30.2

Kaynak: Internet World Stats

KOF Küreselleşme Endeksine³, ekonomik küreselleşme için ticaret, doğrudan yabancı yatırımlar ve portföy yatırımları göstergeleri; siyasi küreselleşme için uluslar arası sözleşmelere katılım, diplomatik temsilciliklerdeki artış, uluslararası örgütlere katılım gibi göstergeler kullanılmaktadır. Sosyal küreselleşme alanında; kişisel iletişim için

³ Dreher, Axel (2006): Does Globalization Affect Growth? Evidence from a new Index of Globalization, *Applied Economics* 38, 10: 1091-1110.

GSYİH içerisinde turizm gelirlerinin payı, yabancı nüfusun oranı, uluslararası telefon ve yazışmalar, bilgi akışı için internet kullanım oranı, 1000 kişi başına düşen televizyon, gazete tirajı göstergeleri kullanılmaktadır. Tunus ve Mısır küreselleşme sürecinde Türkiye'ye hızla yakınsamaktadır.

Tablo 3. Sosyal Küreselleşme Endeksinin Değişimi, 1971-2007

	1971-1980	1981-1990	1991-2000	2001-2007
Mısır	-0.30%	0.20%	93.81%	4.81%
Suriye	-0.73%	-8.52%	23.09%	33.28%
Tunus	-1.24%	-2.53%	21.73%	2.59%
Türkiye	13.32%	40.61%	43.88%	-6.86%

Kaynak: KOF Globalization Index

KOF Küreselleşme Endeksi'ne göre asıl çarpıcı olan, özellikle Mısır'ın 1990-2000 yılları arasında sosyal küreselleşme alanında yaşadığı çarpıcı sıçramadır. 1990-2000 döneminde, sosyal küreselleşmeye ilişkin göstergelerde; Mısır %93,81 oranında bir sıçrama yaparken, aynı dönemde Tunus %21,73, Türkiye ise %43, 88 oranında ilerleme kaydetmiştir. Bu veriler ışığında, bizim önermemiz: Sosyal küreselleşme, on yıllardır Arap sokaklarında yaşanan görece yoksunluk hakkında farkındalık yaratarak Mağrip ve Mısır'da isyanı tetiklemiştir. Yüksek oranda genç işsizliği ve gıda fiyatlarındaki yüksek artışlar da; isyan için elverişli bir ortam yaratmıştır.

Sonuç Yerine

Bizce süregelen isyan dalgasının en belirgin sebebi, Arap sokağına sosyal küreselleşmenin uğramasıdır. 20-30 yaşlarında, işsiz ve mutsuz Arap gençlerinin, Amerikan rüyası pazarlayan dizileri internet üzerinden izleyip; Facebook ve Twitter üzerinden dünyada akranları ile sosyal platformda buluşup; aynı zamanda 30 yılı aşkın süredir süregelen baskıcı Arap saraylarının kendisine dayattığı koşulları sorgulamaması düşünülemez. Hele ki; bu gençlerin ülkedeki toplam işsizliğin yaklaşık % 90'ını oluşturduğunu düşündüğünüzde, Arap sokaklarında, özellikle gençlerin saraylara neden başkaldırdığını anlayabiliriz. Bugünlerde Mısır'ın ve Mağrip'in geleceğini hangi liderlerin ve hükümetlerin şekillendireceği tartışılıyor. Bu geçiş dönemini yönetecek hükümetlerin önceliği sosyal küreselleşme sonrasında Arap sokaklarının değişen gelecek beklentilerini yönetmek olmalıdır.